

JEVGENYIJ BORISZOVICS DYNKIN INTERJÚJA ROLAND LVOVICS DOBRUSINNAL

Jevgenyij Boriszovics Dynkin (Je. B.), aki a New York állambeli Ithaca város Cornell egyetemének professzora, sok vendégét megkérte arra, hogy adjon interjút, és a beszélgetéseket rögtön magnetofonszalagra is vette. Roland Lvovics Dobrusinnal (R. L.) is készített ilyen interjút, amikor sok éves megszakítás után ismét találkoztak.

Teljes egészében közöljük e beszélgetés magnetofon-felvételét. Szinte semmilyen szerkesztési módosítást sem tettünk annak érdekében, hogy megőrizzük annak eredeti stílusát. A szövegben megjelenő ‘...’ jelek szünetet jeleznek a beszédben és nem szövegkihagyást.

Je. B. Ma 1989. június 2-án, New York állam Ithaca városában találkozunk. Arra kérem kedves Roland Lvovics, hogy meséljen nekünk. Kezdje korai éveivel, honnan jött, kik az ősei.

R. L. Őseimnek két ága van. Az egyik, a Dobrusinoké, szokásos zsidó ág. Él Harkovban egy Dobrusin, aki összeállította a világ összes Dobrusinjának a genealógiáját. Állítása szerint az első Dobrusin II. Katalin uralkodása alatt méneseket hajtott a Baltikumból Ukrajnába. Az összes Dobrusin tőle származik.

Je. B. És ez a Dobrusin főleg lovakkal foglalkozott?

R. L. Erről a Dobrusinról semmi többet nem tudok.

Megpróbáltam nyelvészektől megtudni, hogy a családnevem zsidó vagy szláv eredetű-e. És a legjobb nyelvész a barátaim közül — Andrej Zaliznyik — azt állítja, hogy ez mégis szláv eredetű, a Dobrus név alapján. Ami a továbbiakat illeti, e család tagjai egyszerű zsidók voltak, nagyapám faipari műhellyel rendelkezett Kravec városa mellett a hajdani Csernyigovi kormányzóságban. Óriási családja volt, azután tönkrement, meghalt. És az apám volt a legkisebb fia. A forradalom éveiben semmilyen képzést sem szerezhett, mégis képzés nélküli erdőmérnöknek számított. De nemrég megtudtam (ezt mindeddig gondosan titkolták), hogy a 20-as években sikeres NEP-man volt.

Je. B. Amire ma persze egészen másképp tekintünk.

R. L. Ezt sokáig titkolták: a 20-as években lovasfogatot tartott, és azzal járt Moszkvában. Ez abban az időben rendkívül előkelő dolognak számított. Azután pedig faipari mérnök lett a leningrádi kikötőben. A lényegyet tekintve a faexport specialistája volt. Ez volt a családi foglalkozása. És ott találkozott anyámmal, aki egészen más környezetből származott. Egy német kézműves családból a Vasziljevskij szigetről. Ez a család volt — mint nekem elmondták — a legjobb, nos az egyik legjobb, műbútor asztalos család. Ők készítették a hajók modelljeit a flotta számára — rendkívül magas művészet. Német nyelvű, protestáns család volt, bár sok különböző származású össel. Úgy tűnik, voltak közöttük lettek is (miután Rigából származó pétervári németekről van szó), és észtek ...

Je. B. Nem véletlen, hogy Önnek olyan jó a kapcsolata baltikumi kollégáinkkal. . .

R. L. Lehetséges. . . Ott otthon érzem magam. . . Nem tudom, hogy ezek a dolgok összefüggnek-e. . .

Je. B. És ők tudnak erről?

R. L. Igen, néha beszélek róla.

Je. B. Statulevicius egész életében szerette Önt. Lehet, hogy emiatt is. . .

R. L. Lehet, nem tudom. . . Anyám családneve Bokum volt. A nagymama pedig el is vitt engem megkeresztelni. Tehát engem megkereszteltek a protestáns hit szerint, és így lettem Roland.

Je. B. Hisz ez a név kapcsolatban van. . .

R. L. A német tradíciókkal, a balti német tradíciókkal természetesen.

Je. B. Órjöngő Roland. . .

R. L. Hát igen. Zsidó rokonaim pedig Juliknak hívtak.

Je. B. És barátainak többsége is így hívta Önt.

R. L. Igen. . . És most, őseimre emlékezve értettem meg, hogy idegenkedésem attól, hogy ilyen égési seb elleni kenőccsel kenjem be magam a nagyapámtól ered. Tudom, hogy hogyan halt meg. Begennyesedett az egyik lábujja. Akkor azt mondták neki, hogy annak egy részét le kell vágni. Nem egyezett bele. Azután az egész ujját le kellett volna vágni — nem egyezett bele. Aztán a fél lábát — nem egyezett bele. És végül meghalt. . . De azt hiszem, hogy rám ez nem vonatkozik. . .

Je. B. Remélem, hogy nem lesz semmi baj.

R. L. Anyám orosz nemzetiségűnek íratta magát a következő ok miatt. A lett nemzetiséget választhatta volna, mivel Lettországból származott, de ez rendkívül veszélyes volt a 20-as években, mert Lettország burzsoá ország volt. Így, mint elmagyarázta, a következő választása volt: orosz vagy zsidó nemzetiségűnek iratkozhat. Mind a két lehetőség jónak tűnt, de valami miatt ő az orosz nemzetiséget választotta. Így végül származásom szerint hivatalosan félig orosznak számítok.

Je. B. De az igazolványa szerint Ön milyen nemzetiségű?

R. L. 16 éves voltam, amikor el kellett döntenem, hogy milyen nemzetiséget választok.

Je. B. Ön saját maga választott?

R. L. Saját magam.

Je. B. És hogyan választott?

R. L. Zsidónak iratkoztam. Ez a negyvenötös év volt, és akkor már jól értettem, mit jelent zsidónak lenni. Ezért választottam ezt.

I. G. [Je. B. felesége] De a zsidó törvények szerint Ön nem zsidó.

R. L. Ma már értem ezt, de akkor erről semmit sem tudtam. Nem, de valahogy ilyen választási lehetőségek esetén természetes a nehezebbet választani. Bár...

Engem nem a szüleim neveltek. Apám meghalt 6 éves koromban, és anyám még korábban megbetegedett tuberkulózisban. Abban az időben ez nagyon komoly dolog volt, így ő gyakorlatilag munkaképtelen volt. Valahogyan kórházba feküdt, aztán visszajött... Autodidakta művész volt, nem vették fel a Művészeti Akadémiára, mert bár a géppel nem rendelkező önálló kisiparosok gyerekei számára — ez volt az ő hivatalos státusa — volt keret, de nagyon kicsi. Azután valamilyen stúdiókban tanult, keresett valami pénzt, címkéket csinált cukorkáknak... De aztán apám meghalt — neki sok fivére és nővére volt, azt hiszem nyolc, és mindannyian Moszkvában laktak — ezért minket Moszkvába vittek anyámmal együtt. Gyakorlatilag nagybátyámnál és nagynénémnél laktam. És amikor 16 éves lettem — anyám meghalt néhány hónappal 16. születésnapom előtt —, akkor nagybátyám és nagynéném hivatalosan is fiukká fogadtak.

Je. B. És ők milyen emberek voltak?

R. L. Nagybátyám elég híres szovjet szobrász volt: Csajkov. Fiatalkorában jó szobrász volt, aztán szocialista realista lett...

Je. B. És sikeres volt?

R. L. A háború előtt az volt. Valamikor még az orosz szobrászok szövetségének az elnöke is volt. A 30-as években ez lehetséges volt Csajkov Joszif Mojszejevics számára. Az egyik szobrát minden szovjet ember ismeri: a “Futballisták”-at. Ez sokáig állt a Tretyakov Képtár előtt. A ravaszság az volt, hogy a súlypont úgy helyezkedett el, hogy a szobor alakja megállt a talpán, noha úgy tűnt, hogy el kell esnie.

Je. B. Gyerektelenek voltak?

R. L. Igen, gyerektelenek. Volt még egy nagybátyám, elég híres jiddis nyelvű író, író és dramaturg, aki a zsidó antifasiszta bizottsággal együtt halt meg. Úgyhogy gyakorlatilag az ő családjukban éltem. Különösebb anyagi nehézségeim nem voltak.

Je. B. Semmilyen büntető intézkedést nem hoztak ellenük?

R. L. Valami miatt nem. Ezen maguk is csodálkoztak.

Je. B. “Ha nem hoztak, akkor miért nem?”

[Idézet egy 30-as évekbeli viccből: “Hoztak-e Ön ellen büntető intézkedéseket, és ha nem, akkor miért nem?”]

R. L. Hát szerencsénk volt...

Je. B. Most pedig meséljen. . .

R. L. Kapcsolatomról a matematikával.

Első kapcsolatom a matematikával azzal függ össze, hogy nyolcadik osztályos koromban véletlenül betévedtem a matematikai olimpiára, ahová Friedrich Karpelevics vitt el, aki osztálytársam volt. . .

Je. B. Ezek szerint ugyanabba az iskolába jártak?

R. L. Igen, ugyanabba az osztályba.

Je. B. Remélem, hogy vele szintén találkozom, lehet, hogy Moszkvában.

R. L. Természetesen. Most ismét elkezdett tömegkiszolgálási folyamatokkal foglalkozni, és jár az intézeti szemináriumunkra. Írt most egy közös munkát Szása Rybkoval, amelyről beszéltem, és ez már megjelent.

Nos, tehát elmentem az olimpiára. És ez egy híres történet, amely minden könyvben benne van. . .

Je. B. No azért nem mindegyikben. . .

R. L. Mindenesetre publikálva van. Szóval elmentem oda, és ott minden feladatot megoldottam. És ezek egyikében Pasch axiómáját kellett felhasználnom, amely szerint, ha egy egyenes metszi egy háromszög egyik oldalát, akkor metszenie kell annak egy másik oldalát is. És én azt írtam, hogy ezt nem tudom bebizonyítani, mert szégyenszemre nem tudom, mi az egyenes, és ez mély benyomást tett a zsűrire. Ezután első díjat kaptam. De később már nem értem el hasonló sikert, valószínűleg azért, mert úgy éreztem, hogy minden feladatot meg kell oldanom, és ez megfosztott ennek lehetőségétől. Úgy emlékszem, hogy csak egyszer mentem el a szakkörre, és ott Kronrod megbántott. . . Erre emlékszem. . . Elkezdte magyarázni, hogy nincsen semmilyen nullánál nagyobb legkisebb pozitív szám, mire én megkérdeztem: “És a végtelen kicsi szám?” És ekkor elkezdett rajtam gúnyolódni. . . Ezután pedig abbahagytam a szakkörre járást.

Je. B. Az én szakkörömre sem járt?

R. L. Nem, semmilyen szakkörre se jártam. És amikor eldöntöttem, hogy jelentkezem az egyetemre, akkor úgy határoztam, hogy fizikus akarok lenni. De nem tudom, hogy szerencsémre vagy balszerencsémre, ez olyan átmeneti év volt, amikor a zsidókat már nem vették fel a fizikára,¹ de még felvették a mehmatra.

Je. B. A negyvenhatos év?

R. L. A negyvenhetes. Volt érmem, igaz, nem arany, hanem ezüst. Ez is volt. . . Minden jegyem ötös volt, de lerontották a geometria vizsgám eredményét, mert azt írtam, hogy szimmetria megfontolásokból nyilvánvaló, hogy a szabályos

¹ A fizikák az MGU (Moszkvai Állami Egyetem) fizikai fakultásának, a mehmata az MGU mechanika és matematika fakultásának elnevezése a moszkvai köznapi beszédben.

tetraéder középpontjának vetülete a háromszög középpontjába esik. Ezt be kellett volna bizonyítanom. Ezért négyest kaptam.

Je. B. Még ma is bántja ez az emlék?

R. L. Ez a történet fontos szerepet játszott életemben, ezért szeretek rá emlékezni. Így, amikor elmentem a fizikára a beszélgetésre, akkor nem vettek fel. Ráadásul megbetegedtem, és így abban az évben már nem tudtam vizsgázni. Másképp lehet, hogy megpróbáltam volna a második fordulóban bejutni, de beteg voltam. Így a mehmatra kerültem, és az első néhány évben állandóan azon gondolkodtam, hogy nem kellene-e átmennem a fizikára, de nagyon nem tetszett az, ahogy a fizikát felépítik, és ahogy azt tanítják.

Je. B. De ez az akkori egyetem szégyene.

R. L. Az én esetemben kissé másról van szó. Azt szerettem volna, ha a fizikát is úgy építenék fel, mint a matematikát. Ha lennének axiómák, és azután világos lenne, hogy mit teszünk fel, és hogy abból mi következik. És csak meglehetősen érett korban értettem meg, hogy nem a rossz előadók a hibásak, hanem a fizika felépítése olyan. Hát így...

Je. B. És mi volt aztán?...

R. L. Aztán volt az Ön szakköre, Jevgenij Boriszovics.

Je. B. Meséljen erről, ez számomra érdekes.

R. L. Mesélek, ez érdekes. Nos, emlékszem arra a feladatra, amelyből megértettem, hogy mi a valószínűségszámítás. Ez a feladat számunkra, a “valószínűségszámítás” szót nem ismerők számára volt megfogalmazva. A feladat a következő: Adott N tartály, és mindegyik tartályból a tartály vízmennyiségének egy bizonyos hányada egy másik tartályba folyik. Be kell bizonyítani, hogy egy adott tartályban levő vízmennyiség tart egy határértékhez. Őszintén szólva azt hiszem, hogy számomra a valószínűség azóta is vizet, folyadékot jelent, amely az egyik edényből a másikba folyik. Így képzelem el a magam számára a sztochasztikus folyamatokat is.²

² A fent megfogalmazott feladat a valószínűségszámítás egyik fontos eredményének, a (stacionárius) Markov-lánccok eloszlásának konvergenciájáról szóló tételnek kissé szabad átfogalmazása valószínűségszámítási fogalmak felhasználása nélkül.

Egy Markov-lánc olyan sztochasztikus folyamat, amely minden időpontban valamely előre megadott állapotok egyikét veszi fel bizonyos valószínűséggel, és annak (feltételes) valószínűsége, hogy a sztochasztikus folyamat az egyik állapotból egy másik előírt állapotba jut a következő időpontban, nem függ annak múltbeli viselkedésétől. Az említett tétel azt mondja ki, hogy nagyon általános feltételek teljesülése esetén annak valószínűsége, hogy a Markov-lánc egy adott időpontban egy előírt állapotban van, konvergál egy számhoz, ha az időpont tart a végtelenhez. A megfogalmazott feladat ennek a tételnek ekvivalens átfogalmazása, ha a Markov-lánc állapotainak a tartályokat feleltetjük meg, egy adott állapot valószínűségének a neki megfelelő tartályban levő víz arányát a teljes vízkészlethez képest, a Markov-lánc

Je. B. Mire emlékszik ebből az időből?

R. L. Emlékszem, hogy ez nagyon jó, nagyon érdekes, nagyon életteli idő volt. Emlékszem, hogy Ön hogyan szerkesztette az első cikkemet. Ez az ergodikusságról szólt, vagy valami ilyesmiről... Ergodikus tételekről, és ezenkívül egyenletekről homogén Markov-láncokra.

Je. B. Nem, valószínűleg nem ez az Ön első cikke. Az Ön első cikke arról szólt, hogy egy folytonos idejű Markov-lánc milyen feltételek mellett nem megy ki a végtelenbe...

R. L. De ez egy triviális eredmény volt — ebben nem volt semmilyen konstrukció, ezért ezt nem volt olyan nehéz leírni... Nem, Ön téved, nem ez volt az első cikkem. Lehet, hogy a másik később jelent meg, mert hosszú volt. De erre jól emlékszem: Kolmogorov szemináriuma után, ahol ő kidolgozott bizonyos gondolatokat arról, hogy hogyan lehet felírni általános egyenleteket, Ön megfogalmazott egy feladatsort, amelyet megoldottam. Ráadásul ebben voltak külön nekem címzett feladatok.

Je. B. Nos, erre természetesen nem emlékszem. De várjon... Emlékszem, hogy Önnek volt egy cikke nem homogén folyamatokról...

R. L. Volt...

Je. B. Szerintem később...

R. L. Nem, nem, nem. Ez a diákévekben történt...

Je. B. Minden a diákévekben történt.

R. L. Nem, két cikk volt. Volt egy kis diákdolgozatocskám annak feltételéről, hogy mikor nem mennek ki a végtelenbe egyszerű Markov-láncok. De ez egészen egyszerű volt... Aztán pedig, valóban, két cikk volt nem homogén Markov-láncokról. Az egyik az egyenletükről — olyan általános integrál, ... mi az infinitezimális operátora az olyan nem homogén Markov folyamatoknak, amelyeknek nincs sűrűségfüggvényük...

Je. B. Ott jelentek meg a széthasadó időpontok.

R. L. Igen, igen. Aztán volt egy munkám, amelyet úgy vélem, ma sem értenek teljesen, bár ahogyan ma megítélem, ez tartalmaz néhány mély gondolatot annak feltételéről, hogy homogén lépcsős függvény trajektóriájú Markov-láncoknak ne legyen ugrásuk... Az a benyomásom, hogy van ebben a cikkben néhány olyan gondolat, amelyeket még senki sem értett meg. Valamikor majd megértik őket, ha valakinek szüksége lesz rá. És ezenkívül... Ezenkívül már Kolmogorov hatása alá kerültem (ahogy én értem, Ön úgy vélte, hogy jövőmet

definíciójában szereplő feltételes valószínűségeknek pedig az egy tartályból a különböző tartályokba befolyó víz arányát a tartályból kifolyó vízkészlethez képest.

csak Andrej Nyikolajevics biztosíthatja a felmerült nehézségek miatt). És valóban, a következő feladatot már Kolmogorov fogalmazta meg: adjunk egyenletes becslést az összes olyan határeloszlástételben, ahol két állapotú Markov-lánc a limesz. Elkezdtem foglalkozni ezzel a kérdéssel. Aztán voltak a Markov-láncokról szóló határeloszlástételek. Szóval elkezdtem dolgozni — minden “rendben folyt”, és sorsom Andrej Nyikolajevics kezében volt, aki abban a korban majdnem lehetetlen dolgot vitt végbe, ott tartva engem az aspirantúrán közvetlenül az “orvosok ügye” előestéjén. (Az “ügy” idején az aspirantúra első évében voltam.) Mindez meglehetősen bonyolultan zajlott. A marxizmus-leninizmus vizsgán négyest kaptam. Én jól le tudtam tenni az ilyen vizsgákat. Nagyon csodálkoztam, és lehetőséget kértem egy új vizsgára, de megmutatták, hogy mindenképpen képesek négyest adni nekem. Azután Andrej Nyikolajevics eljött külön az én aspirantúra felvételi vizsgámra marxizmus-leninizmusból — erre emlékszem. Na, és eközben voltak mindenféle nehézségek. De minden szépnek látszott. Aztán az egyik szép napon nem kaptam meg azt az ösztöndíjat, amely minden aspirantúrára várónak járt, és akkor világos lett, hogy megint lekerültem a pályáról.

Je. B. És tudta-e (kissé eltérve ettől a témától), hogy volt egy vizsgálóbizottság körülbelül a 48-as vagy a 49-es évben, és az MGU összes oktatóját megvizsgálták. Kolmogorovról és Alexandrovról azt írták, hogy “bizonyos formalista elemek jelennek meg tudományos vizsgálataikban” (vagy oktatási tevékenységükben, már nem emlékszem).

R. L. Nem, ezt nem tudtam.

Je. B. Ezt még én sem írtam le, csupán felhasználom az alkalmat.

R. L. És ki mondta el ezt Önnek?

Je. B. Nos, egyszerűen nem tudom... Szofja Alekszandrovna [Janovszkaja]. Ez amolyan pofon volt. Ők bizonyos értelemben jelképnek számítottak. Elszaladtak Petrovskijhoz (szerintem dékán volt [nem, nem volt az]), aki megpróbált valahogy segíteni nekik. Úgy tűnik, hogy végül volt valamilyen meghallgatás, és a “formalista elemek”-et kihagyták a szövegből.

R. L. És ki csinálta ezt? (a [formalista elemek]-et)

Je. B. Ogibalov és hasonló emberek. És a “túl szoros baráti kapcsolatra” emlékezik-e?

R. L. Természetesen emlékszem. De én ezt alulról láttam.

Je. B. Ön kissé fiatalabb volt.

R. L. Nem, sokkal fiatalabb, pontosabban abban az időben ez soknak számított. Szerintem én a második vagy harmadik évfolyamra jártam, ez pedig az ötödiken történt.

Ebben a “túl szoros baráti kapcsolat” ügyben, nem tudom ismeri-e ezt, de én

Jeszenyin–Volpin történetét szeretem, aki tagja volt a mehmat szakszervezeti bizottságának abban az időben. Ez nagyon szép volt: akkor minden szervezetnek el kellett ítélnie a “túl szoros baráti kapcsolat”-ot, többek között a szakszervezetnek is. Eljött ide Ogibalov, és tartott egy nagy beszédet. Aztán Jeszenyin–Volpin megkérdezte: “És mondja kérem, miért gondolja azt, hogy ez titkos szervezet?” “Nos,” — válaszolta Ogibalov — “teljesen nyilvánvaló, hogy titkos volt. Hisz én, aki a kari pártszervezet titkára vagyok, semmit nem tudtam ennek létezéséről.” Mire Jeszenyin–Volpin ezt mondta: “Tudja, a mai napig én sem tudtam az Ön létezéséről, de ebből nem vonok le olyan következtetést, hogy Ön titokban létezik”...

Mire emlékezzünk még?

Je. B. Emlékezzem arra, amire szívesen emlékszik.

Én pedig szeretném kihasználni ezt az alkalmat néhány kérdés feltevésére (amíg adódik ilyen alkalom). Emlékszik-e arra, hogy hogyan szervezték meg a huszonötödik születésnapom megünneplését?

R. L. Emlékszem.

Je. B. Azt, hogy ki volt ennek az ünneplésnek a szervezője, természetesen nem tudom, de ez volt a legjobb születésnapom. Hoztak nekem csokoládé nyuszit, pingpongot és még valamit, már nem emlékszem pontosan, hogy mit.

R. L. Várjon, ez a 25. születésnap?

Je. B. Igen, a 49-es év.

R. L. Valamelyik születésnapja alkalmából Dynkin diagramot ³ készítettünk gyurmából.

Je. B. Igen, a disszertációm alkalmából.

R. L. Igen, a disszertáció alkalmából, most már emlékszem. Emlékszem, mert sokáig kerestünk valamilyen módot, hogy ezt elkészíthessük. Kötőtűt és gyurmát használtunk, amelyet szobrász nagybátyámtól hoztam.

Je. B. Nos, az aspirantúrájával minden rendben volt, hála Andrej Nyikolajevicsnek. Aztán az aspirantúra után — szintén.

R. L. Amikor az aspirantúrát befejeztem, akkor már könnyebb időszak következett. Kolmogorov már dékán volt, és azt, hogy az egyetemen maradassak, különösebb problémák nélkül meg lehetett oldani. Én legalábbis semmilyen nehézségről nem tudok.

Je. B. Azután pedig Ön végrehajtott valamilyen polgári aktust.

³ Jevgenyij Boriszovics Dynkin egyik híres eredményéről van szó. A matematikai analízis egyik fontos része a Lie-csoportok elmélete. A Lie csoportok jellemzésében alapvető szerepet játszik a Dynkin diagram ma már klasszikusnak számító fogalma.

R. L. Ahogy a káderlapomban állt sok éven át: politikai éretlenségről tett tanúbizonyságot.

Je. B. Mesélje el, hogyan “tett tanúbizonyságot politikai éretlenségről”. Először is, ekkor már Ön nem volt olyan fiatal. Hány éves is volt? 26?

R. L. Azt hiszem, ez két évvel az aspirantúráim befejezése után történt.

Je. B. Ez az 56-os év volt.

R. L. 56-ban 27 éves voltam.

Je. B. Nos, akkor hogyan “tett tanúbizonyságot politikai éretlenségről”? Mesélje el. Aztán fűzök hozzá néhány kommentárt.

R. L. Megszólaltak a szabadság első hangjai, ami a mehmaton faliújság írásában nyilvánult meg. Már elfelejtettem, hogy mi volt ott. Voltak valamilyen korábban nem publikált John Reed idézetek az őszinteség kapcsán, amit abban az időben vitattak, Pomeranc...⁴ Nos, valamilyen még nem publikált anyag, úgy tűnik történelmi témájú. Ebből, már nem tudom pontosan, hogy miért, de valaki nagy karriert akart csinálni. És elkezdtek az összes ötödévest ünnepélyesen kizárni a Komszomolból, emellett nem értvén a helyzetet, elhatározták, hogy ezt a kar általános Komszomol gyűlésén teszik meg...

Je. B. Tudja, nekem másfajta emlékeim vannak — majd összehasonlítjuk őket.

R. L. ... ahová eljött a kar összes diákja, sőt nem kevés diák más karokról is megjelent. És valószínűleg ez volt az első olyan élményem, amely egész életemben megőrződött — benn lenni a forradalmi tömegben, amikor az egyetértő tömeg hangja elnyomja az ellenségedét. Ennek első megnyilvánulása ez volt: A gyűlésnek joga volt szavazni. Szavazással olyan döntést fogadtak el, hogy felolvassák az újság “ellenséges anyagát”. Az persze a gyűlés egyik szervezőjének a fejében sem fordult meg, hogy csak olyasmit ítéld el, amit ismersz. Aztán voltak különböző felszólalások, — mind az egyik, mind a másik oldal mellett. Én is tartottam egy szerintem meglehetősen visszafogott beszédet, de valahogy... Valószínűleg rendelkezem némi szónoki tehetséggel, ami időnként megnyilvánul, és ezen a gyűlésen magammal ragadtam a hallgatóságot. Így érdemeltem ki a káderlap fenti kitételét.

Je. B. Az én emlékeim némileg mások, és természetesen nem állítom, hogy azok pontosabbak, mint az Öné, de az én emlékeim a következők: ez az 1956-os

⁴ John Reed a “10 nap, amely megrengette a világot” című könyv szerzője. Ez a könyv az 1917-es októberi forradalom hivatalosan is propagált ismertetése volt, és természetesen tárgyalta a pétervári felkelés fő katonai vezetőjének, Lev Trockijnak a szerepét is. De az erről szóló részeket kihagyták a könyv későbbi kiadásából. Pomeranc, Grigorij Szolomonovics filozófus és publicista, akinek (szamizdatban megjelent) írásai nagy hatással voltak az 1960-1970-es évek orosz liberális értelmiségére.

év volt, ekkor voltak a magyar események, és sok diákot kizártak vagy ki kellett zárni az egyetemről a kritikájuk miatt. Ülést tartottak, és Ön már korábban elmondta nekem, hogy ezen az ülésen fel kíván szólalni a diákok védelmében, sőt meghívott engem és más oktatókat, hogy támogassák ezt. Megvitattam ezt a kérdést Kurossal. És Kurost azt mondta, hogy ez, hogy úgy mondjam, tiszta öngyilkosság, és semmi jóra nem vezet, hogy ez gyilkosság és öngyilkosság. És aztán Ön azt mondta, hogy körülbelül így szólalt fel: Lehet, hogy a diákok hibáztak, de nem szabad őket emiatt kizárni, és lehetőséget kell nekik adni arra, hogy megszólaljanak, és még ha hibáztak is, akkor is meg lehet javulni, és nem így kell büntetni. . .

R. L. Igen, valami ilyesmi, nagyon enyhe. . .

Je. B. Az én emlékeim ezek. . .

R. L. Azt hiszem, hogy mindez a magyar események háttérében történt, de a közvetlen kiváltó ok az újság volt. És ki akartak zárni néhány nagyon jó diákot. . .

Je. B. Valóban. . . Ön már korábban szólt. . . én egyszerűen nem mentem el az ülésre, de megvitattam ezt Kurossal, akit tisztességes embernek tartottam. És ő teljesen megrémült, és azt mondta, hogy ez gyerekesség és ostobaság. . .

R. L. Aztán már én is megértettem, hogy mennyire veszélyes ez, és hogy más történelmi helyzetben ez egészen rosszul is végződhetett volna. . .

Je. B. Valaki, szerintem Ön, azt mondta, hogy ennek az esetnek az volt a következménye az Ön számára, hogy 10 évig asszisztens maradt.

R. L. Aztán kiszámoltam, hogy mennyibe kerültek nekem a beszédem szavai rubelbe átszámítva. Egész szép szám jött ki — szavanként 10 rubel. Úgy vélem, hogy Andrej Nyikolajevics mentett meg, azt hiszem, ez így történt. Mindenesetre nem rúgtak ki az egyetemről, és ebben szerintem Andrej Nyikolajevics segítsége nyilvánult meg. Szerintem ő nem haragudott meg rám nagyon emiatt az eset miatt.

Je. B. Nos, róla is érdemes megemlékezni. Természetesen mindnyájan nagyon hálásak lehetünk neki, de neki is megvoltak a maga nagy és kevésbé nagy pillanatai.

R. L. Természetesen, ő a kompromisszumok embere. . .

Je. B. Ezenkívül be volt programozva. Ahogy például Szaharov és Szolzsenyicin ellen fellépett.

R. L. Nos Ő, nem tudom érti-e, hogy mire gondolok, valamikor a harmincas években az együttműködés útját választotta, azaz azt, hogy a rendszer keretei között él, és teljesíti azt a minimumot, ami ahhoz kell, hogy a rendszeren belüli ember maradhasson, és meglegyen a lehetősége azon cselekedetek megtételére, amelyeket hasznosnak tart. Én ezt így látom.

És nagyon szeretem az arról szóló a történetet, nem tudom ismeri-e Ön ezt vagy nem, hogy hogyan mentette meg a valószínűségszámítást bebizonyítva, hogy a “függetlenség” fogalma nem mond ellent a marxizmusnak. Elmeséljem?

Je. B. Nem ismerem. Ismerek ehhez kapcsolódó történeteket.

R. L. Nos, a történet a következő (nagyon szeretem). Azt mondták nekem, hogy valaki a filozófusok közül azt mondta, hogy a “függetlenség” fogalma ellentmond annak a tézisnek, hogy a világon minden mindennel összefügg. És Kolmogorov kigondolta független események egy olyan példáját, amely ellen egyetlen marxista sem tiltakozhat. Ismeri? A példa a következő: Ha esőért imádkoznak, és azután elered az eső, akkor ezek független események... Hát íme, ilyen jellegű nehézségeken ilyen érvekkel lehet túljutni...

Je. B. Tudok dolgokat, amelyekre Ön valószínűleg nem emlékszik, és amelyeket nem ismer. Természetesen tudja, hogy [Kolmogorov] írt genetikáról szóló cikkeket. Volt a VASZHNIL híres 48-as ülése,⁵ összehívták a Moszkvai Matematikai Társulat ülését is, amelynek az volt a feladata, hogy elítélje [a genetikát]. Kolmogorov mindig igyekezett megtalálni valahogy a legjobb, az optimális kibújást az ilyen helyzetekből. Először is, nem jelent meg az ülésen. Várták, hogy elítéli a saját hibáit. És hogy úgy mondjam, többé-kevésbé mindenki számára nyilvánvaló volt, hogy ezt kell tenni, vagy menni “down the drain”. De ő nem jelent meg, ehelyett küldött egy feljegyzést, amelyet Lev Abramovics Tumarkin olvasott fel. A feljegyzés körülbelül azt tartalmazta, hogy a tudomány természetesen a véletlen ellensége, és nem lehet nem elismerni ezt a nyilvánvaló vagy objektív igazságot (már nem tudom, hogyan volt megfogalmazva), és ezért szerencsére az igazi biológiának nincs szüksége a valószínűségszámításra; így neki nem kell a valódi biológia segítségére sietni... Úgy tűnik, hogy Kolmogorovot az különböztette meg korának többi befolyásos emberétől, hogy őt valóban a tudomány, a matematika érdekei izgatták.

R. L. Feltétlenül...

Je. B. Hogy számára nem volt mindegy, hogy valaki középszerű-e vagy kiemelkedő matematikus. Természetesen, mint minden embernek, neki is megvoltak a maga szimpátiái és antipátiái, volt, aki jobban tetszett neki, volt, aki kevésbé. Például, mint társ a kajakozásban vagy sífutásban. És ha valaki tetszett neki, mint társ a sífutásban, akkor segített is neki egy kicsit.

R. L. Ötleteket adott.

Je. B. Például.

⁵ A Vseszozjuznaja Akademija SZelszkoHozjajsztvennih Nauk Imenyi Lenina (Mezőgazdasági Tudományok Össz-szövetségi Lenin Akadémiája) 1948-as ülésén tették hivatalos, egyedül elfogadott tudománnyá Liszenko tanait, ami egyben a genetika elutasítását is jelentette. Ezzel óriási károkat okoztak a biológiai kutatásoknak a Szovjetunióban.

R. L. Azt hiszem, hogy e kor moszkvai matematikájának jelentős része Kolmogorov környezetének átadott gondolatain alapul.

Je. B. Igen, ez így van.

R. L. Azt hiszem, a mai elvek alapján több tíz, nem, több száz cikkben kellett volna társszerzőként szerepelnie.

Je. B. Ebben különbözik Gelfandtól, aki kereste a társszerzőség lehetőségét.

R. L. Kolmogorov mindig önként átadta a gondolatait, és mindig örült, ha valaki azokat kidolgozta, egyáltalán nem gondolva arra, hogy a gondolat átadása elegendő a társszerzőséghez.

Je. B. Nos, a zsidók kapcsán meg tudok említeni néhány konkrét tény. Természetesen tőle idegen volt az antiszemitizmus, lehet, hogy nem érzett különösebb rokonszenvet a lakosság eme része iránt, de szerintem különösebb ellenszenvet sem. Emlékszem, hogy amikor az aspirantúrára kerültem, nem, a következő évben, problémák voltak Julik Sreiderrel. És ő elmagyarázta, hogy ha felveszik a posztra, és be kell tartani a százalékos előírást, akkor is ő az egyetlen zsidó 6 árja között, úgy hogy nincs semmi baj. . .

R. L. Az a benyomásom, hogy ha egy jó matematikus személye neki nem tetszett, akkor ennek ellenére is kiállt mellette.

Je. B. Például nyilvánvalóan ellenszenvet érzett Gelfand iránt. Nehéz emiatt vádolni Kolmogorovot, mert sokan osztoztak vele ebben az érzésben. De a kötelező tiszteletet mindig megadta neki.

R. L. Valamilyen értelemben Kolmogorovot a nagy szenvedélyek jellemzik emberekhez való viszonyában. Ugyanakkor értelme segítségével igyekezett ezeket a szenvedélyeket megfékezni és objektivitással helyettesíteni.

Je. B. Gyerekkoromban szenvedélyesen hittem a kommunizmusnak, a forradalomnak az eszméjében és hasonló dolgokban. 11 éves voltam, amikor szüleimet Leningrádból Kazahsztánba száműzték, 13 éves, amikor apámat letartóztatták. Mindez szörnyű tragédia volt, de mindehhez én úgy viszonyultam, mint egy hívő katolikus ahhoz, hogy szüleit megégetik. Isten mégiscsak Isten marad. Valószínűleg azért volt ilyen hitem, mert semmi más nem volt, semmi nem állt ezzel szemben, és szüleim is óvtak minden eretnek gondolattól a magam érdekében. Amikor mindez megtörtént, akkor bizonyos lelki krízist éltem át. E krízisből csak egy kiutat láttam — belépni a Komszomolba. Válhatott volna belőlem Pavlik Morozov ⁶ is, ha ezt követelik. Szerencsére senki sem követelte. Ilyen értelemben, hogy úgy mondjam, szerencsém volt. És csak akkor éreztem, amikor beiratkoztam a Moszkvai egyetemre, noha semmilyen őszinte politikai

⁶ utalás Pavel Morozovra, aki azáltal vált a Sztálin korszak egyik "példaképévé", hogy feljelentette szüleit, mint kulákokat.

beszélgetés nem folyt ott, de más színvonalat képviselt, hogy ezen az NKVD-s igazságon kívül más is van a világon. Most kérem, meséljen a maga fejlődéséről.

R. L. Az én esetem más. Nem tudom miért, talán azért, mert fiatalabb voltam. Ma már nem tudom, honnan vettem ezeket a gondolatokat, mert természetesen, ha a családban voltak is ilyenek, vigyáztak, hogy ezzel el ne rontsák a gyereket és ne tegyék tönkre annak sorsát. De valahogy felfigyeltem különböző ellentmondásokra. Emlékszem például az első politikai jellegű felfedezésemre. Nagyon szerettem újságot olvasni — ezt a hobbit mind a mai napig megőriztem — és ezt gyerekkoromban kezdtem.

Je. B. Én a lipcsei pert követtem.

R. L. Emlékszem az első felfedezésemre a negyvenes évben, amikor bejelentették Kis-Besszarábia csatlakozását a Szovjetunióhoz, amely Oroszországhoz tartozik hagyományos történelmi okok folytán, és Észak-Bukovináét, amely a Szovjetunióhoz tartozik nemzetiségi okok miatt. Emlékszem, hogy teljesen önállóan azt a felfedezést tettem, hogy Besszarábia nemzetiségi, Észak-Bukovina pedig történelmi alapon Romániához tartozik. 11 éves voltam ekkor.

Je. B. Ezek szerint Önnek már ebben a korban is megvolt a kritikai észjárása.

R. L. Valóban, nem tudom, hogy honnan vettem ezt, de vettem. És a 41-es évben volt valamilyen úttörő tábor az írók gyerekei számára, ahol részt vehettem a nagybátyám miatt. És ott hallottam az első szovjetellenes vicceket.

Je. B. Nos, szovjetellenes vicceket én is hallottam.

R. L. De számomra ezekben volt igazság. Nem akarom azt mondani, hogy felnőttem, de valahogy komolyan vettem ezeket, legalábbis azt, amit értettem. Aztán meg ott volt a párttörténet. Amikor elkezdtem tanulmányozni, tökéletesen értettem, hogy mi is történt valójában. Mindezek a harcok az egyik ellenséggel a másik után számomra teljesen érthetőek voltak. Így nem mondhatom, hogy ezt az ideológiát én bármikor is komolyan vettem. Bár...

Nagyon sokáig ellenálltam annak, hogy belépjek a Komszomolba — szüleim ezt nagyon erősen követelték, de én csak a 10. osztályban adtam meg magam, és akkor léptem be. És a magam lányát, Nyinát nem tudtam rávenni, hogy belépjön a Komszomolba. Szabotálta és szabotálta, és aztán nem lépett be. Én pedig végül beléptem. És magát a társadalmi életet is úgy tekintettem, mint valamiféle játékot, amelyben én is részt veszek. Ez kissé különös álláspont volt, kissé matematikai jellegű elfoglaltságot jelentett: adott néhány axióma, és ezek keretében kell cselekedni. Marxizmus-leninizmust is tanultam, letettem a vizsgát, de ezt sohasem úgy fogtam fel, mint az igazságot, hanem mint valamilyen formális rendszert, amelyet el lehet sajátítani, sőt érdekes is el sajátítani. Emlékszem például arra, hogy valamelyik konferencián előadást tartottam “Sztálin — a világ proletáriátusának vezére” címen. Nagyon nehéz feladat volt, mert ezt nagyon nehéz bebizonyítani, de össze tudtam gyűjteni az összes erre vonatkozó idézetet, és nagyszerű előadást tartottam. A meh-

ton két faliújság volt, az egyikben azt írták, hogy előadása után a résztvevők Dobrusint nagy tapssal köszöntötték, a másikban pedig azt, hogy Dobrusin előadása után a résztvevők óriási ovációban törtek ki Sztálin elvtárs tiszteletére... Két interpretáció... Szóval ez ilyen játék volt. Tudja, mindezek a felfedezések és leleplezések az én számomra semmi újat nem nyújtottak. Mind ezt én már korábban megértettem.

Je. B. Akkor térjünk rá egy új témára. A diákévekre. Milyen jó és rossz emlékei vannak tanáraitól.

R. L. Rossz emlékem senkiről sincsen.

Je. B. “Nevelőinknek, akik őrizték ifjúságunkat” ⁷

R. L. Emlékszem az első benyomásokra. Algebrát Uzkov adott elő. Jól csinálta. Egész életemben emlékszem arra, hogy hogyan konstruált algebrai testet két hócipóból.

Je. B. Ez nekem is megvan. Olyan kis dalocska. Előadja Karpelevics.

R. L. Ez nekem nagyon tetszett. Hozzám közelálló gondolat.

Je. B. És ki tartotta a többi előadást?

R. L. Az analízist Kreinesz tartotta. Emlékszem, hogy a határérték meglehetősen általános fogalmát definiálta részben rendezett halmazokra, és az évfolyam nagy része ezt nem értette, de nekem ellenkezőleg, nagyon tetszett. Valahogy szép és világos volt. Aztán Delone tartotta a geometria előadást, de az nem volt elég komoly.

Je. B. Igen, ő mindig egy kicsit bohóckodott.

R. L. Milyen más emlékeim vannak még az egyetemi éveimről? Gelfand tartotta a variációszámítás előadást.

Je. B. És erről mi volt a benyomása?

R. L. Nem volt rossz. A vizsga tett rám mély hatást — az volt a szokása, hogy minden diáknak olyan feladatot adott, amelyet az már nem tud megoldani.

Je. B. Ilyen a stílusa.

R. L. Aztán végül felláztam, és nem voltam hajlandó tovább dolgozni a megoldáson. Ezután megkaptam az ötösömet.

Je. B. Így viszonylag nem is volt olyan rosszindulatú... Nos, a szalag végére értünk.

⁷ Az idézet Puskin “Október 19.” című verséből való. A vers címe Puskin líceumának megnyitási napjára utal, arra a napra, amikor a volt diákok találkoztak. A verset Fodor András lefordította magyar nyelvre.